

**КОНСТАНТИН ЧОПРАГА
МИХАИЛ САДОВЯНУ
ЖИВОТ И ТВОРЧЕСТВО**

Превод от румънски: [Неизвестен], —

chitanka.info

След генерацията, дала на румънската литература Михаил Еминеску, Йон Крянга и Йон Лука Караджале, Садовяну блести като най-ярка звезда в съзвездието Ливиу Ребряну, Гала Галактион, Йон Агърбичану, Камил Петреску и Тудор Аргези. Освен Василе Александри от миналия век и Тудор Аргези от наше време в румънската литература (а дори и в световната) няма подобен пример на такова издържано творчество, продължило с еднаква сила повече от половин век. Авторът на „Секирата“ е творец, вслушан в далечното ехо на миналото, трезв тълкувател на настоящето, долавящ ясно знаците на бъдещето. В прозата на този забележителен писател поезията заема голямо място, а безупречното му повествование е изпълнено с размишления и мъдрост. Пред големите социални събития Садовяну е проявявал винаги висок граждански морал. Той притежаваше всички достойнства, които красят забележителните хора: нравствена внушителност, снизходителна усмивка, елегичен трепет, разбиране на преходното и вяра в човечеството. Той беше в пълния смисъл на думата личност и изключителен писател.

По баща Михаил Садовяну е от областта Олтения. След потушаването на селското въстание от 1821 г. дядо му се заселва в Яш. Бащата на писателя Александру Садовяну е „защитник“, тоест адвокат без специално юридическо образование. Въпреки завидното положение, което има, поради семейни недоразумения той напуска Яш и се заселва в малкото молдовско градче Пашкани.

Обичта си към народа и чувството за солидарност с него писателят получава от майка си Профира Урсаки, дъщеря на дребния земевладелец Георге Урсаки, чиято земя е била отнета по времето на княз Михаил Стурза^[1]. Този дядо се споменава в цикъла „У нас във Вишоара“ и в много други разкази. Постепенното проникване на капитализма в селото засилва трагичното положение на семейство Урсаки и то се пръска на всички страни. Един от синовете, Василе Урсаки, става овчар в планината и той е прототипът на бачо Михалаке от „Песента на спомена“ и на дядо Хараламбие от „Островът на цветята“. Дъщерята Профира отива в Яш като прислужница.

Срещата между Александру Садовяну и Профира Урсаки в Яш е една случайност. Родителите на бъдещия писател „са дошли един към друг от двата края на румънската земя“, носейки в себе си различни духовни предразположения. От олтенския си род писателят е наследил

„хайдушкия дух и страстта към епопеята, а от молдовските си деди — почти пантеистичното чувство към природата, наклонността към покой, потънал в печал“.

Ала между света на Александру Садовяну и света на Профира Урсаки не може да съществува разбирателство. Намесват се разни пречки. При раждането на Михаил на 5 ноември 1880 година в Пашкани бащата е бил на 46 години, а майката на 19. Детето не получава презимето Садовяну, записано е в общината Михаил Урсаки и това презиме носи до завършване на основното училище. По-късно Профира Урсаки и четирите ѝ деца получават законното презиме Садовяну. Ясно е, че във всекидневния живот на семейството не е съществувала хармония. Тая драма е могла да бъде наблюдавана в непрестанната тъга на майката. Синеокото дете става свидетел на противоречия, създадени от неравния брак между неграмотната му майка и бащата, чужд на простичките хора, и расте сред това несигурно съжителство. Чрез баща си писателят опознава нравите на дребната буржоазия, а чрез майка си — мъките и възжеленията на селячеството. Вегетирането на провинциалната буржоазия и страданията на някогашното селячество ще станат съвсем естествено тематична насока на неговото творчество. В тая насока всъщност писателят ще прояви способността си на изследовател, изкуството си да възкресява атмосферата на дадено място и среда, да открива причините на нещата.

Още през годините, когато у детето се оформят първите впечатления за света, вниманието му е привлечено ту от малкия град, ту от селото на дядо му край река Молдова. Бъдещият белетрист наблюдава и забелязва всичко и то остава запечатано в будната му памет. Ваканциите, прекарани в село Вершени, близо до Анкуцинния хан, при старите Урсаки, са изпълнени с очарование. Страдащ жестоко от неправдите, осиромашалият дядо формира характера на внука си. „Да не вземаш насила труда на бедняка, разбираш ли? Да не оскърбяваш сиромаша, който лее сълзи по браздите...“ Но вечер в лъките край река Молдова този стар човек разказва и приказки, припомня си младежките лудории и всичко това оставя неизличими следи у детето. Реките Молдова и Сирет, край които преминава детството на писателя, са обхождани от мълчаливи рибари,

крайречните горички са пълни с най-различен дивеч. Този изпълнен с красота и тайнственост оазис пленява завинаги бъдещия писател.

През есента на 1892 година, вече ученик в прогимназията във Фълтичени, Садовяну попада в сурова среда, която го плаши и тревожи. Това влюбено в природата дете понася мъчно откъсването му от нея, чувствава се като пленник и въпреки строгия училищен ред ученикът от Пашкани продължава да играе на „хайдутин“, на предишните детски игри и да лови риба в живописното езеро до града. Училището не променя неговата чувствителна душа, отзивчива към страданията на угнетените хора. Неподдаващ се на строгите ограничения, той дири страстно природата, за да може чрез нея да проникне в тайните гънки на човешката душа. Юношата не следва примера на баща си, враждебен до известна степен на буржоазията, но същевременно изпитва отвращение и от селячеството. Бъдещият писател носи у себе си завет, наследен от майката, починала на 34-годишна възраст, който за него става дълг на живота му, да изрази *потиснатите страдания*.

През есента на 1897 година Садовяну постъпва в Националния лицей в Яш — интелектуалния и артистичен център, с който са свързани имената на Бминеску, Крянга и Караджале.

Всъщност пробуждането на неговия талант става, както сам писателят заявява, във Фълтичени. През 1897 година едно букурещко хумористично списание „Драку“ публикува някои негови стихове и краткия разказ „Госпожица М... от Фълтичени“. Следват други творби, печатани от букурещкото списание „Виаца Ноуа“. През 1900 година завършва гимназия и отива да следва право в Букурещ, но само след няколко седмици напуска факултета и се установява във Фълтичени, където на следващата година се оженва и решава да се посвети на литературното поприще.

През 1902 година отбива военната си повинност във Фълтичени и в Търгул-Окна. Суровата военна атмосфера е отразена в „Спомени на ефрейтора Георгица“. През 1904 година Садовяну се премества със семейството си в Букурещ и става редактор на списание „Семънџорул“. В същото време поетът Джордже Кошбук му предлага да го замести в сп. „Албина“. Тогава никой писател не е могъл да живее от литературния си труд, но Садовяну решава да превъзмогне това обстоятелство. В 1904 година той издава „Разкази“, „Потиснати

страдания“, „Кръчмата на дядо Преку“ и „Соколите“, които се посрещат възторжено от читателите и литературните му колеги и затвърдяват авторитета му на писател, а за „Разкази“ е награден от Академия на науките. Противоречивата атмосфера в „Семънџторул“ не променя литературните разбирания на писателя. Авторът на „Потиснати страдания“ е твърде установена личност, за да следва схемите на семънџтористите. На страниците на това списание той рисува живота на недоволното селячество, което от време на време излива гнева си в бунтове, а чокойството представя в реалистични краски. Въпреки романтичните струи, които откриваме най-вече в творби, където пресъздава стари случки, погледът на писателя е винаги насочен към потиснатите.

По време на селското въстание през 1907 година Садовяну е обвинен в подстрекателство. Обискират дома му, търсейки уличаващи го материали. Но въпреки това към края на въстанието министърът на просвещението го назначава инспектор на културните кръжоци и на библиотеките в Молдова — добра възможност да събере материал във връзка със селския проблем.

За да бъде по-близо до природата, Садовяну си построява къща на края на град Фълтичени — *мястото, където нищо не се случи*. До скромната, но обширна къща се простира голяма ливада, а на юг е дъбравата, която в творчеството му е наречена „Чудната дъбрава“. Оттук, от този усамотен дом, стъпките на наблюдателя често го насочват към долната част на градчето, изпълнена с вечна мизерия, където се разиграва драмата на Хая Санис. Животът и атмосферата на това провинциално градче са предадени в „Дневникът на Николае Маня“, в новелите „Хая Санис“ и „Госпожица Маргарета“. Там, във Фълтичени, Садовяну написва и „Усилни години“, „Отколешна случка“ и „Хора и места“.

Когато в 1908 година се създава Дружество на румънските писатели, Садовяну е избран за председател. А по-късно по предложение на Дружеството е назначен за директор на Националния театър.

Садовяну скъсва със „Семънџторул“ и заедно с други писатели основава седмичникът „Кумпъна“, където печата „Разсъжденията на един експлоататор“, основа на повестта му „Колибари“.

След „Песента на спомена“ (1909) и „Вечерни разкази“ (1910) следват „Подстрекател“ (1912) — дете писателят говори за селското въстание от 1907 година. През 1912–1913 г. излиза романът му „Родът на Шоймару“. Следват том след том: „Улица Лапушняну“ (1921), „Една воденица се носеше по Сирет“, „Спомняш ли си?“, „Хора от луната“ и много други.

Приет за член на Академията на 9 юни 1923 година, Садовяну произнася слово за народната поезия, с което изразява голямата си любов към народното творчество и му дава висока оценка.

Постепенно творчеството на големия писател еволюира. От описание на природните сили минава към съзерцание, към позадълбочено разглеждане на социално-етичните теми, историческите му наблюдения стигат до проблема за произхода на румънския народ, до дакийската база на националната му специфика. Това е периодът на неговото крупно творчество: „Страната отвъд мъглите“ (1926), „Царството на водите“ (1928), „Анкуциният хан“ (1928), „Зодия Рак“ (1923), „Секирата“ (1939). А през 1933 година списъкът на неговите произведения се допълва с две съвършено различни като гледище творби: „Златната клонка“ и „Мястото, където нищо не се случило“.

Садовяну не може да остане равнодушен към политико-социалните превратности на своето време, настъпили след 1933 година с идването на фашизма, тъй като смята, че дълг на писателя-демократ е да се бори за запазване на застрашените ценности на човечеството. Садовяну, готов да действа, се съгласява през есента на 1936 година да приеме ръководството на вестниците „Адевърул“ и „Димкняца“. Всекидневните му бойки и убедителни статии сочат опасността и призовават към разумност. Но срещу писателя-демократ, който толкова често е порицавал и заклеявявал насилията, дясната политическа групировка разгаря яростна кампания и стига до варварски прояви — горят книгите му по площадите. На 1 април 1937 година във в. „Димкняца“ излиза протестна статия, в която се осъждат деянията на фашистите. Статията е подписана от културни и политически дейци: Ливиу Ребряну, Г. Кълинесху, Петру Гроза, Захария Станку и др. След няколко седмици кралската диктатура спира публикуването на статии с демократични тенденции, а през януари 1938 година вестниците, ръководени от Михаил Садовяну, престават да излизат.

Но писателят не променя своето верую, а университетът в Яш, оценявайки неговите демократични възгледи, на 16 февруари 1938 година го удостоява с титлата доктор хонорис кауза.

Усамотен в Браду-Стръмб в планината Фъгъраш, дето си построява къща между боровете и скалите, Садовяну продължава да твори. Открил отдавна красотите на Трансилвания, тук написва „Долината на Фрумоаса“ (1938), „Мечо око“ (1938), „Приказки от Браду-Стръмб“ (1943) и други.

След Втората световна война писателят се насочва към обществената дейност. Въпреки напредналата си възраст той застава в първите редици. Неговото слово зазвучава с нови вибрации, вярата му в съдбините на народа е изразена твърдо и убедително. Социалните проблеми, разглеждани вече в светлината на историческия материализъм, придават нова свежест на творчеството му. В 1949 година излиза „Митря Кокор“, творба, с която Садовяну приветствува възраждането на селячеството, неговия възход и борбата му за човешко достойнство, подкрепяно и напътствувано от работническата класа. Садовяну разработва стари теми вече с ново виждане. Картини и образи от „Царството на водите“ се пренасят в „Островът на цветята“; епизоди от „Соколите“ навлизат в „Никоара Подковата“. Романът му „Приключение в лъката край Дунав“, последната му печатана книга, носи повея на новата социалистическа действителност.

Писател-гражданин, Садовяну до последните години на живота си развива неуморна, достойна за пример дейност в много насоки: във Великото национално събрание, в Съюза на румънските писатели като председател, по конгреси на мира. В 1961 година е удостоен с Ленинска награда за мир.

Садовяну е единна, цялостна личност, хармонична, уравновесена и хуманна. Писател със световна известност, голям приятел на хората, той още приживе е признат за класик.

На 19 октомври 1961 година сърцето на този забележителен писател престава да тупти. В гробището „Белу“ той заема мястото си до Еминеску и Караджале.

Това, което прави впечатление при Садовяну, е завършеността на творческия му цикъл, започващ със социални и исторически теми и завършващ със същите теми в хармонична, последователна смяна на ритъма: от градска към селска, от селска към описание на природата и

после към историческата тема. Многобройни познати случки и лица се появяват в нови сюжети с друга разработка, без този паралелизъм да смущава. Новото най-често е не толкова в разказаните случки, а в стила на пресъздаването, в самото представяне, в богатството на езика. Оригиналността не бива да се дири в една или друга новела или фрагмент, а в големите ансамбли, които създават атмосфера и се разгръщат в широко пано. Затова трябва цялото му творчество да се познава. Не толкова психиката на персонажите и действието, а гъвкавостта и нюансите на езика придават на страниците свойствена характерност. Най-сполучливи са жанровите сцени, дето фабулата се повтаря. Типично садовяновски са сцените с разговори в някой хан, на воденица или на панаир, животоописанията на простичките хора, портретите на дребни чиновници, разказите за приключения на смели хора, водени от чувство за човешки дълг.

Обичта му към народа е свързана с образа на майката на писателя, която „разказваше така хубаво и тайнствено за случки и хора от нашите места, в Молдова“. Садовяну е възхитен от старинния език на молдовските летописци, очарован е от „сладостта“ на народния език, от тази „медена пита“, както е казал Михаил Еминеску. Тази своя обич Садовяну изразява в лаконичната фраза: „Народът е моят литературен баща.“

Изглежда малко странно, но Садовяну не отдава особено значение на „документирането“, което той разбира само като бегла среща с определена среда. Но той дълги часове е стоял в съзерцание, много нещо е забелязал и натрупал в паметта си.

В дългите негови мълчания има много общуване с нещата и много разсъждения. Честите му пътувания, неизчерпаем извор на картини и образи, помагат да се постигне синтез на действителност и въображение. Чрез хората от народа той е проникнал в многостранните „тайни на познанието“, навлизайки все по-дълбоко в прародителската същина. Това, което някои наричат „интуиция“ за миналото или способност да се разгадават тайните, е според неговите думи само едно задълбочено „познаване“, резултат от „непрекъснато присъствие сред селския народ“. В диренията на скрития смисъл писателят си служи, особено в зрялата си възраст, с „лъжлив лов“ и „лъжливо рибарство“, за да опознае до съвършенство „своите братя от всички краища“. В това се състои садовяновското „познаване“ на традициите

и обичаите. „Моето ловуване често пъти биваше лов на човешки типове и на незабравими впечатления... Колекцията ми от трофеи е бедна; по-богата е колекцията ми от спомени — скъпоценни камъни на традициите и на народния мит.“

До Първата световна война Садовяну се посвещава повече на късия жанр. Дотогава рядко са се писали романи. В заглавията на много от томовете му се среща определението „разкази“.

Въпреки че през периода между двете световни войни Садовяну не изоставя късия жанр, за този период от творчеството му, вече в зряла възраст, е характерна по-дългата форма. Първата от тези творби е романът „Една воденица се носеше по Сирет“^[2] (1923). Ала истинските негови шедьоври от тази епоха са: „Зодия Рак“, „Секирата“, „Братя Ждери“, но и „Страната отвъд мъглите“, „Царството на водите“, „Анкуциният хай“, „Долината на Фрумоаса“ и др., които не са романи.

Характерното в първия етап от творчеството на писателя не се състои толкова в продължаване традициите на лиричната възпоменателна молдовска проза, със спокойно и плавно повествование, колкото в интереса му към природните сили, към простодушните хора, в чийто примитивен живот все пак има нещо потайно. Погрешно би било да виждаме едносложност в колибарите, в простичките хора от провинциалните градчета или в хайдутите. Без съмнение колибарите са мрачни същества, но Садовяну избягва черните тонове. Разказвайки за тях, той говори за природата, за тополите, за звездното небе, за вятъра, като се стреми да вдъхне чувство за хубавото. Докато колибарите — примирени, затворени в себе си, са едно стъпало по-долу от другите хора, хайдутите (Козма Ръкоаре) и други той поставя по-високо. Тъжни сцени, драми и поражения, характерни и за малките градове, и за селата, отклоняват повествованието към съзерцание и все пак действието има предимство пред психологическия анализ. Садовяну се възхищава от героичното, от мъжеството и като не го е намерил в своето време, дирил го е в старите летописи и легенди. Затова у него реализмът върви паралелно с въображението, създавайки прекрасни образи.

С напредване на годините, между двете световни войни, Садовяну има вече нов поглед върху хората и живота. Романтичността в разказите му, която се отдалечава малко от настоящето, за да създаде

перспективно въздействие, сега дири загадките на миналото не заради поетичността му, а за да се разбере по-добре душата на прадедите. Чувствителността към миналото се засилва от живото наличие на интелектуалния елемент. Писателят подема старите теми, задълбочава ги, допълва ги и продължава упорито да търси нов и по-дълбок смисъл.

В първите си разкази Садовяну има за обект селската действителност. Никой писател не е представил селянина в толкова различни образи. Неговите разкази са плътна поредица от картини на селската природа и на селяни, които се явяват или ретроспективно в някоя бурна история от миналото, или като свидетели на по-близко минало, или пък на самата съвременност. В тая огромна фреска са събрани всички селски типове: философът и мечтателят, мълчаливецът, безгрижният веселяк, горският пазач и рибарят, овчарят, скитникът, войникът, хората край блатата и хората от планинските пуциници. Психологическата география е колкото обширна, толкова и разнообразна, и с нея художникът показва колко сложен е светът на хората, които някои смятат за твърде обикновени и елементарни.

Садовяну винаги е обичал да възкресява случки, станали на границата между действителното и легендата. В ханове и воденици, на които народното въображение е придавало дяволски знамения, хората с радост и удоволствие са стояли на приказки.

„Анкуциният хан“ е един вид роман, съставен от спомените на хората, които се събират в този молдовски „кервансарай“. Той е не само книга на „атмосферата“, а и на народната мъдрост и философия, възхвала на правдивия и честен живот, на добротата и приятелството. Тук виното и вкусната изобилна храна не са най-важното, което събира хората в този хан на кръстопът. Хората, които само случайността е срещнала тук край огъня, се чувствуват приятели и братя; те се радват и страдат заедно. За тях е истински човек оня, който не само съчувствува от сърце на страдащия, а и споделя своята радост с ближния си. Ритъмът на разказа, съвършено подходящ за действието, показва силно развит усет към нюансите. Красотата в тази книга не е толкова във фабулирането, а преди всичко в езика. Ту церемониален, ту обикновен и фамилиарен, той преминава без усилие от лиризъм в епика, очарова ту с архаичността си, напомняща за старите летописи,

ту с почитта, кристализирана в начина на обръщенията, ту с разнообразието на метафорите.

Съвършено уравновесен, хармоничен и вълнуващ, сериозен и весел, съчетаващ героизма с тъгата, страстта с примирението, полемичния тон с приятелския, този шедьовър на автора, привличащ с пленителната си поезия, е най-близо до неговия темперамент.

Само две години след „Анкуциният хан“, през 1930 г., излиза романът „Сешрата“. Както в народната балада „Миорица“, и тук двама овчари искат да вземат овцете на третия, Никифор Липан, убиват го и си поделят стадото му. Освен тази нишка на повествованието романът синтезира овчарски митове. Обичаите се наследяват под формата на неписани закони. Древни традиции и ритуали отговарят на сезоните, отбелязвайки на определени дати от някакъв овчарски календар събития, специфични за живота на пастирите.

Хората в тая среда имат ярко изразени черти. Макар и обикновена неграмотна жена, героинята Витория Липан всъщност е носителка на хилядолетния опит на своя род: тя знае какво е редно и какво не, познава човешката психология, от социалните взаимоотношения приема само същественото. От личния си жизнен опит си е създала своя концепция за света, в който все пак традициите имат решителна роля. Общуването с природата ѝ помага да разбира признаците на времето и да ги използва за доброто на стопанството си. Нещастията не я пречупват. В творчеството на Садовяну Витория представлява типичен образ на румънската селянка от преди няколко десетилетия. Този образ, взет от високопланинските райони, където биологическите особености са се запазили по-добре, съчетава най-различни добродетели: хубост, достойнство, нравствена устойчивост, възвишеност на характера, природна интелигентност и упоритост в постигане на поставените цели. Забележителни са и епизодите, предопределени да създадат атмосфера. Сватбата, кръщавката и погребалната церемония са твърде красноречиви етнографски и фолклорни моменти.

Горският пазач Кули Ураске (Мечо око) е също планинец, но той не притежава твърдостта на Витория, той е изпълнен с безпокойства, неговите реакции към „силите на неизвестността“ са реакции на първобитен човек. Първобитен човек, но който иска да победи враждебните сили, да прогони смъртта, надвесила се над младата му

невеста, да не се плаши повече от случайността. Ожесточен, планинецът от „Мечо око“ вижда, че жена му ще умре, и възнегодува, опълчва се срещу трагичната съдба. Той почти полудява. Срещнатият заек му се струва дявол, пратен в неговите планински висини. Друг дявол, „един призрак на мечка само с едно око“, което примигва и свети като жар, го зове далеч към оня свят. Мъката и суеверията взаимно се усилват. Но природата ликува и неясните страхове постепенно отстъпват пред радостта да живее.

Кули Урсаке не е от серийните образи на Садовяну, той е единствен от този тип, но все пак е садовяновски по връзката му с природата. Още веднъж величествената *природна терапия* прави чудеса, отново тя връща живота в обгорената земя. Смисълът на повестта е победата на живота, духовното възстановяване.

Също като Балзак и руските реалисти, Садовяну отразява в тъжни, потискащи картини страни от живота на малките провинциални градове. Тонът на разказването е спокоен. Авторът придава най-често трагедии, чиито герои са някой беден занаятчия, дребен чиновник или представител на буржоазията. От изпълнените с лека тъга страници се открояват образи на чувствителни жени, вехнещи в мълчание или чийто бунт против погубващата ги среда завършва трагично, както в „Мястото, където нищо не се случи“.

Садовяну е имал достатъчно материал за описване на провинциалната обстановка и атмосфера между 1880 година и Първата световна война. Не е било нужно да драматизира или преувеличава дадени ситуации. Самата атмосфера на местата, свързани със собствената му биография, е била драматична. А заглавието „Мястото, където нищо не се случи“, имащо пред вид провинциален град, крие добродушна ирония, защото там всъщност се случват толкова много неща. Разпада се един свят и се ражда друг, създават се нови социални отношения. Положението на големите земевладелци е разклатено, земята им минава постепенно в ръцете на арендаторите и управителите на чифлиците им. Търговци и лихвари спекулират, сключват споразумения. Говори се за „пропадане на болярството“ и за „издигане на народа“. Консервативният и реакционно настроен собственик на земя се огъва пред паричната сила. В тази романтична и

песимистична обстановка в края на века — края на една епоха, скептичният чифликчия си позволява като последно удоволствие да отиде до Париж и там да се самоубие. А хитрият дребен буржоа се сдобива с богатство и имот, за който е ламтял толкова време.

Между миналото и настоящето се е появила пукнатина. Разраснала се е и се е утвърдила една нова класа: буржоазията. Администрацията, търговията преминават в нейни ръце.

В „Мястото, където нищо не се случува“ малката Дария Мазу мечтае да се измъкне от убийствената среда. Дъщеря на груб, алчен, прост човек, Дария е съвсем чужда на заобикалящата я среда. „Тя имаше музикални и литературни наклонности и знаеше какво е театър, макар никога да не бе ходила на театър. Знаеше, че има един цивилизован свят, без да го познава и без надежда да го опознае някога.“

Лай Кантакузин и любовницата му Аглая, съпруга на стар генерал, правят опит да създадат от Дария, от това момиче от еснафска среда, една светска жена и довеждат девойката до самоубийство.

Какво отношение взема Садовяну, летописецът на тази епоха, към сивия живот през годините 1880–1900? Снизходителният хумор се разпилява и отстъпва място на острата критика, на студената ирония, стигаща до сарказъм. Става вече дума за „гангрениите на нашето общество“, от които „на всяка цена трябва да се излекуваме“. И все пак авторът проявява към това общество трогателно, дълбоко човешко разбиране, защото се касае за историята на „човешките страдания“. Реалистът Садовяну не очерня града по начина на сътрудниците си от „Семънъторул“, но не го и идеализира. Страниците, които посвещава на провинциалния живот, ще представляват за идните поколения художествен документ за един изчезнал свят.

Мъчно е да се определи къде в творбите на Садовяну свършва повествованието и почва описанието, такова свършено равновесие има между едното и другото. Той е не само голям разказвач, а и вълнуващ певец на природата, той съзерцава света ту с великото спокойствие на античните класици, ту със спонтанната чувствителност на романтиците.

В по-късните разкази от първия етап на творчеството му природата заема определено място и изпълнява определена роля. Действието се развива в характерна последователност, почти винаги еднаква: 1, повод за разказване; 2, самият разказ; 3, връзката с природата. Каквито и да са обстоятелствата на разказаните случки — минали или съвременни, когато след последния епизод завесата падне и разказвачът дири някакъв нравствен смисъл или философско заключение, винаги някакъв елемент от природата се намесва в полза на размишлението. Подобно на ехо този елемент продължава и засилва лирическият или драматичен фон на разказа. Вятърът, дъждът, камбанният звън пораждат меланхолични или трагични душевни състояния.

Може да се каже, че Садовяну вижда хората, особено селяните, посредством някой пейзаж. Но става и обратното — човекът дава тълкуване на природата, като ѝ влага някакъв смисъл.

Когато става въпрос за лов и риболов, свързането на хората с пейзажа става метод. Ловът и риболовът са водили писателя в най-разнообразни места: в планината, във вековните гори, в Дунавската делта, из блата, из пусти места. В пейзажите на Садовяну движението е постоянно, защото и природата е едно безкрайно превращение. „Лъже се оня, който мисли — казва Садовяну, — че една и съща гледка, видяна при еднакви обстоятелства, в различно време, остава една и съща, че изгревите, залезите, пладнето се повтарят, че времето тече еднакво. Който е наблюдателен, вижда и чува винаги други неща. Всяка частица от живота променя непрестанно перспективите както за себе си, така и във връзка с нас.“

От една страна, тези думи обясняват безкрайното разнообразие на описанията у писателя, а от друга доказват, че съзерцанието на пейзажа изисква естетическо и емоционално отношение.

В лова не практическата и полезна страна интересува Садовяну. Също като Тургенев той е привлечен от поезията на лова. Чувствителен към възвишеното, под очарованието на момента той забравя, че е ловец, отдава се изцяло на естетическото чувство. Светлината и сянката се съчетават в безкрайни комбинации по такъв начин, че човек мъчно може да си представи описания здрач като съществуващ в природата, въпреки че е действителен. Действителността и блянът се срастват и допълват.

Взета изцяло, природата в творчеството на Садовяну е едно постоянно и сложно присъствие, една огромна и разнообразна мозайка. У никой друг писател, освен у Еминеску, красотата на природата не е възпята в такива богати и разнообразни багри и съзвучия. Еминеску е изключителен лирик и съзерцател, Садовяну е рапсод, възпяващ природата със светлините и сенките и през всички годишни времена.

Без историческите творби на Садовяну не бихме имали художествена представа за избледнелите често пъти образи на хора и събития от миналото. С голямата си способност да разгадава дирите и останките от стари времена, Садовяну е тъкмо човекът, който може да възкреси историята в различно може би виждане от това на историка, но убедително и ясно. Преди да проучи старите летописи и трудовете на учените, той се вълнува пред останките на миналото: крепости, манастири, стари надписи. В легендите и баладите е намирал различни епизоди от едно разпокъсано минало, романтично и вълнуващо. Обединявайки ги, писателят им е придал широкия ритъм на епопеята.

В историческите си творби Садовяну се придържа към типичното и значителното, придавайки им отвъд документалните ограничения естетическа интерпретация. Докато историкът следва един целесъобразен, диалектичен ред, преминавайки от причината към следствието, писателят влага повече чувство, някакъв разум на сърцето.

Три епохи от историята на Молдова вдъхновяват Садовяну: XV век, изпълнен от личността на Щефан Велики, XVI век с неговите политически вълнения, свързани с възкачването на престола на княз Йон Страшни, и XVII век със своите амбициозни или алчни князе като Василе Лупу и княз Дука.

С романа за княз Дука, озаглавен „Зодия Рак или Времето на княз Дука“, излязъл през 1929 г., започва цяла серия големи исторически романи. Авторът черпи сведения от летописите на Йон Некулче и от чужди материали, като не забравя и живите в народа легенди. За по-добро възкресяване на атмосферата на епохата писателят вмъква като действащо лице един френски дипломат, който минава през Молдова. Той е наблюдател и коментатор на събитията и древните обичаи на народа. Срещат се два свята: от една страна, дипломатът, свикнал с блясъка от двора на Краля Слънце, и от друга, молдованците, живеещи в тясна връзка с природата. Любовният

конфликт, обрисован на мрачния фон на епохата, изпълнена с много вълнения, породени от непосилната данъчна система на ненаситния княз Дука, подчертава чувството за тъга. Тук като че ли се чувствуват отзвуци от драмата на Ромео и Жулиета. Но Садовяну не навлиза на дълбоко в невидимите кътчета на душата. Неговата сила е в спокойното наблюдение. Докато пейзажът у Шекспир е хармоничен на душевното вълнение, то драмите у Садовяну са моментни помрачения под едно усмихнато, ведро небе.

Материала от летописите авторът използва само като база. Промените, които той си позволява, имат за цел да подчертаят някои типични страни на епохата. Вместо някогашната романтична мечтателност социалните сцени са представени в реалистични тонове. Критиката на феодалния упадък е от позициите на народните маси.

И след Втората световна война Садовяну продължава да работи с ритъма на величествена пълноводна река. Внушителен, замислен и мълчалив, с ясно изразени предпочитания и антипатии, писателят не прекъсва общуването си с предшествениците си от миналите векове, чиято съдба е била само „мрак и страдание“ — както сам заявява на своята седемдесетгодишнина. Но новите условия, трескавият кипеж го призовават да участва в създаването на новите ценности, утвърждаващи победата на човека. И бележитият писател се включва в редиците на строителите на новото време. У него не се чувства разлика между писателя, възпяващ планините, и бореца за прогрес. Творбите му се редят като камък върху камък на солидна основа, като продължение на най-хубавото от преди. Продължава интересът му към историята и драмите на миналото, виждаме все същия интерес към селския въпрос; занимава го съдбата на самотния интелектуалец, който търси нови хоризонти в живота. У него продължава да живее симпатията към мъдростта на Ориента. В общи линии само едно отклонение се забелязва в творчеството му: природата със своята поезия вече не се явява така настоятелно както преди. Но се появява един нов елемент: типологията на старите герои се разширява с хора, които за пръв път привличат вниманието на художника. Става въпрос за работническата класа.

Всъщност, търсейки хармония между своето собствено „аз“ и света, навлизайки в историята и гледайки особените белези на времето, Садовяну винаги е реагирал от перспективите на нашия

съвременник и не се е оставил да бъде привлечен от древната или легендарна сцена само защото тя е от митологията. В смутното и мрачно минало той е търсил опорни точки за по-добро опознаване на човека от нашия век. Неговият поглед е виждал по-надалеч, отколкото на други, и по пътя на хармонията с онези, които са „солта на земята“, той е стигнал до хуманизма. След Освобождението този хуманизъм добива по-дълбок смисъл. Идеологията на пролетариата го насочва към социалистическия хуманизъм. За художника, който има такъв богат жизнен опит, откриването на социалистическия свят е като някакво откровение, за което той говори като за чудо.

След войната, излязъл от усамотението си, писателят демократ, който с такава твърдост бе заклеил фашизма, призовава хората, към нова действителност. „Велики събития стават в света — казва той в 1945 година. — Време е да кажа това, което мисля и вярвам, да изпълня дълга си.“ Това бяха думи на една съвест, на един човек, чиито идеали за светлина и доброта са били накърнени. И Садовяну говори като депутат във Великото национално събрание, от трибуната на Конгресите на мира, по страниците на вестници и списания. В книгата му „Калейдоскоп“, излязла през 1946 г., са предадени впечатленията му от посещението му в Съветския съюз. Това е книга на разведряването, на наблюдения и размишления, плод на нов устрем.

Една от представителните творби през този период наред с „Островът на цветята“ (1950) и „Никоара Подковата“ (1925) е „Митря Кокор“ (1949). За пръв път в тази книга писателят разглежда селския проблем в светлината на идеалите на работническата класа. Тук борбата на селяните добива революционен аспект. Роман с нов хуманизъм, „Митря Кокор“ дава на румънската литература след Освобождението нова насока, чието задълбочаване е било въпрос на време. Сега, оценявайки качествата му от по-широката перспектива на настоящия момент, романът представлява едно стъпало към по-добри постижения.

Всички значителни творби на Садовяну имат за цел да разкрият народната душа такава, каквато е. Историята и легендите, светлините и сенките, вилицата и спокойствието се преплитат в стотици варианти, но като цяло творчеството смайва с разнообразието си, с единството на звученето, със своята монолитност и неповторимост. Това творчество се е развивало и разцъфтявало хармонично с разширяването на

хоризонта на писателя. То обхваща живота на народа едновременно в две направления: на дълбочина в неговата история и хоризонтално в географското му разположение.

Дали разказва за миналото, или отбелязва събития из летописа на своето време, Садовяну е винаги несравним разказвач. Да пише, за него означава да разказва. И той разказва на разнообразен в жив като самата природа език, който се отличава с простота и изключително богатство. Винаги ясен и звучен, той пресъздава богата гама на човешките чувства. Гъвкавостта и живописността на този език не се дължат на някакво чудо, а на непрестанния контакт с народните извори. Това не е някаква словесна алхимия, а изключително познаване на цялата румънска езикова география.

За Садовяну душата на народа е представлявала неизчерпаема златна жила. Постоянната връзка с тази душа обуславя изкуството му, което е изцяло пропито от духа на фолклора. Не става дума за мотиви, теми или идеи, заимствувани от фолклора, а за една цялостност от елементи, взаимно свързани, за да придадат народната душевност и народните нрави. И неговото творчество става изразител на тази душевност, синтез на повече от една епоха.

Константин Чопрага

[1] Княз на Молдова (1834–1849). — Б.пр. ↑

[2] Излязла на български през 1976 г. ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.